

Amerikalı Bir Arkeoloğun Merceğinden Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Türk Tarih Tezi, Arkeoloji ve Ulus İnşasına Bakışlar

Resul Babaoğlu*

Özet

1930'lu yıllarda otoriter ve totaliter rejimlere sahne olan Kıta Avrupa'sında antropoloji, etnografya ve tarih gibi sosyal disiplinlerden iredentist amaçlara hizmet etmek üzere yararlanılmıştır. Vulger pozitivistlikte gelişen bu alanlarda gözlenen yoğun çalışmalara sözü edilen dönemde geniş bir mesai harcanmıştır. Uzun süren savaşlar ve iç siyasi çalkantılardan sonra kuruluşu gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosu, Avrupa'yı kasıp kavuran siyasal çekişmelerin bilimsel zeminde ortaya atılan tezler ve bulgulara koşut ilerlediğini gözlemiştir. Dahası, Avrupa'da dönemin bilimsel mahfillerinde Türklerin sarı ırka mensup ikinci sınıf insanlar oldukları ve Anadolu'daki Türk varlığının Osmanlı geçmişinden öteye gidemeyeceğine ilişkin yaygın bir görüşün mevcudiyeti, Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyetin kurucu aydınlarını bir kültür devrimine yönelten amillerin başında gelmekteydi. Antropoloji, prehistoria, etnografya ve arkeoloji gibi bilim dallarının Türkiye'deki gelişimini de hızlandıran bu acilci yaklaşım, *Türk Tarih Tezi* ve *Güneş Dil Teorisi* gibi günümüze kadar tartışmalara konu edilen çıkışlar yaparak Avrupa'daki iddialara karşı görüş üretme yoluna gitmiştir. Birçok tarih araştırmacısının ve tarih felsefesi yazarlarının “romantik tarihçilik” kavramıyla açıklamaya çalıştıkları bu erken dönem kültür çalışmaları dönemin Amerikan diplomatları tarafından dikkatle ve büyük bir özenle takip edilmiştir. 1927 yılında Amerika ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasının ardından Ankara'da büyükelçilik görevine atanan Joseph Grew ve halefi olan C. H. Sherill, yeni Türkiye Devleti'nin kültürel alandaki çalışmalarına odaklanarak ABD Dışişleri Bakanlığını bilgilendirmekle kalmamışlar, aynı zamanda Türkiye'de arkeolojik araştırmalar yapmak isteyen Oriental Institute of Chicago University ile Türk yetkililer arasında arabuluculuk görevi de üstlenmişlerdir. Bu çalışma kapsamında incelenen ABD Dışişleri Bakanlığı belgeleri, erken dönem Cumhuriyet Türkiye'sinde temelleri atılan kültür devriminin küresel yönelimlerden büyük izler taşıdığını ortaya koymakla birlikte, 21. yüzyılın yeni tarih yaklaşımlarının çoğu zaman “romantik

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, resul.babaoğlu@ikc.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8726-904X, DOI: 10.37879/9789751756473.2023.14

tarihçilik” başlığı altında tartışıkları söz konusu faaliyetlerin diakronik bir yöntemle ele alınmasının ne ölçüde gerekli olduğunu da hatırlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Tarih Tezi, Amerika, Arkeoloji, Etnografya, Kültür devrimi.

Views on Turkish History Thesis, Archeology and Nation Building in Ataturk Era Türkiye through the Lens of an American Archaeologist

Abstract

In Continental Europe, which witnessed authoritarian and totalitarian regimes in the 1930s, social disciplines such as anthropology, ethnography and history were used to serve for irredentist purposes. In the mentioned period, a great deal of work was spent on the intense studies observed in these fields, which developed under the influence of Vulger positivism. The founding staff of the Republic of Turkey, which was established after long-lasting wars and internal political turmoil, observed that the political conflicts that swept Europe progressed in parallel with the theses and findings put forward on the scientific ground. Moreover, the widespread view in the scientific gatherings of the period in Europe that the Turks were second-class people belonging to the yellow race and that the Turkish presence in Anatolia could not go beyond the Ottoman past was one of the main issues that led Mustafa Kemal Atatürk and the founding intellectuals of the Republic to a cultural revolution. This urgent approach, which accelerated the development of branches of science such as anthropology, prehistory, ethnography and archaeology in Turkey, has gone to the path of producing opinions against the claims in Europe by making outputs that have been the subject of discussions until today, such as the Turkish History Thesis and the Sun Language Theory. These early cultural studies, which many historians and authors of philosophy of history tried to explain with the concept of "romantic historiography", were followed carefully and with great care by the American diplomats of the period. Joseph Grew, who was appointed as the ambassador in Ankara after the re-establishment of diplomatic relations with the United States in 1927, and his successor, C.H. Sherill, focused on the cultural studies of the new Turkish State and not only informed the US Department of State, but also acted as mediators between Turkish authorities and the Oriental Institute of Chicago University which wanted to conduct archaeological researches in Turkey. The documents of the US Department of State analyzed within the scope of this study not only reveal that the cultural revolution, whose foundations were laid in early Republican Turkey, had great traces of global trends, but this study also reminds

us to what extent it is necessary to deal with the activities in question with a diachronic method, which are often discussed under the title of "romantic historiography" by the new historical approaches of the 21st century.

Keywords: Turkish History Thesis, America, Archaeology, Ethnography, Cultural Revolution.

Giriş

Türkiye’de erken Cumhuriyet dönemi, tarihin ulus inşası ve milli kimlik formasyonunda etkili bir işlev üstlendiğinin kanıtı olarak görülebilir. Dönemi inceleyen birçok kaynağa göre, erken Cumhuriyet dönemi tarih anlayışı Osmanlı geçmişini yok sayan bir eğilime sahiptir. Gerileme ve bozulma süreçlerini simgeleyen Osmanlı geçmişi bu eserlere göre erken Cumhuriyet dönemi tarihçiliğinin ilgi alanına girmez.¹ Bu yaklaşımı kısaca özetlemek gerekirse, 20. yüzyıl Türkiye’inde kolektif hafıza ve tarih algısı katı bir Osmanlı karşıtlığı ile şekillenmiştir. Osmanlı ve İslami köklerinden arındırılmış bir Türk ulusal kimliğinin inşasında olumsuz imgeler yüklenen imparatorluk geçmişi iflas etmiş; kozmopolit bir toplum yapısı ve devr-i sabık (ancien régime) ile ilişkilendirilmiştir.² Milli Mücadele döneminden sonra oluşturulmak istenen ulus-devlet modeli milli tarih anlayışına dayandırılarak hilafet ve saltanatın kaldırılmasından sonra İslamiyet öncesi dönem ile ilişkilendirilmeye çalışıldı. Mustafa Kemal’in arkeoloji ve antropoloji gibi bilimlerle yakından ilgilenmesini de açıklayan bu yaklaşıma göre üretilen argümanlar, tarih öncesi ve ön tarihin (pre-mordial) sağlayacağı bulgularla desteklenecekti.³ Cumhuriyet’in kurucu seçkinleri, sözü edilen derin tarihsel geçmişin izini sürmek adına yoğun bir mesai harcamışlardır. 1931’de Türk Tarihi Tetkik Heyeti’nin kurulmasının hemen ardından başlatılan tarih çalışmaları Atatürk döneminde olgunlaşan Türk Tarih Tezi ile formüle edilmiştir. Türkleri dünyanın medeniyet haritasına yerleştirmeye dönük bu hırslı proje doğal olarak antropoloji, tarih ve arkeoloji gibi disiplinlerin sağlayacağı veriler sayesinde bir aşamaya varılabilecekti.⁴

1 Veronika Hagent, “A Past, So Distant, and Yet So Very Near”, *European Journal of Turkish Studies*, Vol. 24, November 2017, s. 1.

2 Erdem Sönmez, “A Past to be Forgotten? Writing Ottoman History in Early Republican Turkey”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 48, No. 4, 2021, s.754.

3 Zafer Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s. 69.

4 Yeşim Bayar, *Formation of the Turkish Nation State, 1920-1938*, Palgrave&Macmillan, New York 2014, s. 99.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1930'lu yıllara doğru giderek artan bir ilgiyle tarihe yönelmeye başlaması, yeni kurulan ulus-devletin eski ve şanlı tarihini ortaya çıkarma çaba ve gerekliliğinin yanında, Cumhuriyet idaresinin toplum tasavvuruna uyumlu bir makbul yurttaş profiline sahip bireyler yetiştirme kaygısıyla da ilintiliydi. Bu noktada denilebilir ki erken Cumhuriyet devrinin kültür politikalarında hedeflenen amaçlara varmak için tarih biliminin sağladığı imkânlarla başvurulmuştur. 1927 yılında Darülfünun profesörlerinden Mehmet Emin Erişirgil'in *Tarih Encümeni ve Coğrafya Enstitüsü*'nü kastederek bu kurumların sadece bilim üretmekle görevli kılınmadığı, aynı zamanda ülkenin geleceği açısından pratik yararlar sağlaması gerektiğini belirtmesi bu hususu açıklayıcı mahiyettedir.⁵ Diğer yandan, 1928 yılında yine Darülfünun öğretim kadrosundan Yusuf Ziya (Özer), antik Mezopotamya halkları ve antik Yunan medeniyetinin Türk kökenli olduğunu birtakım aykırı filolojik morfolojik kanıtlara dayandırmaya çalışıyordu. Buna karşılık Fuat Köprülü bir üniversite profesörünün böyle dayanaksız görüşleri öne sürmesinin nasıl mümkün olabileceğini sorgulamıştı. Ne var ki beş yıl sonra Yusuf Ziya'nın bu etnosantrik görüşleri resmi tarihin temel dayanaklarından biri olacaktır.⁶ Verilen bu iki örnekten de anlaşılabilir gibi, 1930'lu yılların öznel koşullarına gelinceye kadar, Kemalist tarih anlayışını ortaya çıkaran birtakım etkenlerin varlığından söz edebilmek mümkündür. Esasen, Cumhuriyet döneminin tarih algısının vücut bulmasında belirleyici gelişmeleri daha eski dönemlere kadar götürmek mümkündür. II. Meşrutiyet döneminin pozitivist tarih anlayışı da bir yönüyle 1930'lu yılların tarih yaklaşımını besleyecek bir birikim oluşturmuştur. Türk Tarih Tezi'nin olgunlaştığı 1930'lu yılların temel argümanlarının II. Meşrutiyet döneminin entelektüel çevrelerinde tartışma zemini bulduğu bilinmektedir. Türk Tarih Tezi'nin temel misyonlarından biri Türklerin dünyanın medeni uluslarından biri oldukları iddiası olarak kabul edildiğinde, Ziya Gökalp'in bu konudaki görüşleri zikredilmeye değer bir içeriğe sahiptir. Gökalp'e göre; Türkler, dünyanın en eski medeniyetlerinin oluşumuna önemli katkılarda bulunmuş, dolayısıyla tarihsel gerçekler, Türkleri çağdaş uygarlığa yöneltmiştir.⁷ Gökalp'in kültür tarihçiliğinde takip ettiği yöntem, etrafındaki genç tarihçiler tarafından da takip edilmiştir. Bu isimlerden sayabileceğimiz Fuat

5 Ahmet Şimşek, "Giriş", *Türkiye'de Akademik Tarihçilik*, ed. Ahmet Şimşek-Alaattin Aköz, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s. 16.

6 Doğan Gürpınar, *Ottoman-Turkish Visions of the Nation, 1860-1950*, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 92.

7 Mustafa Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2014, s. 218.

Köprülü, Türklerin tarihteki medeni doğasını bunu çarpıtan Batılı entelektüellerle karşı ortaya koymaya çalışmıştır. Bu dönemin yaygın Avrupa merkezli tezlerine göre Türkler Asyatik ve göçebe bir kavim olduklarından sürekliliği olan güçlü bir imparatorluk kuramamışlardır. Bu nedenle Gibbons'un öne sürdüğü gibi Osmanlı Devleti Türk olmayan milletlerin bir konfederasyonuydu ya da Türkler kurumlarını Bizans'tan ödünç almışlardı. Romanyalı tarihçi Nicole Iorga'ya göre ise Osmanlı Devleti Bizans sonrası Bizans Devleti (Byzantine après Byzantine) ya da Müslüman Roma İmparatorluğu idi. Bu tür görüşler o dönemde Avrupalı entelektüel çevrelerde oldukça yaygındı.⁸

1928 yılında gerçekleştirilen dil devrimi ve alfabe değişikliği ile homojen bir ulus yaratma çabalarının bir uzantısı olarak tarihe ayrı bir değer atfedilmiştir. Bu dönemin tarih çalışmalarında hızlı ve kararlı adımların atılmasında Afet Hanım'ın Notre Dame de Sion'da öğrenim gördüğü sırada Fransızca bir ders kitabında Türklerle yönelik yer alan birtakım görüş ve ifadeleri Mustafa Kemal'e bildirmesinin de önemli bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Türklerin medeniyet yaratamayan barbar kavimler oldukları savlarına dayanan ön kabuller, Mustafa Kemal'in okullarda okutulmak üzere milli bir tarih kitabı yazdırılması direktifini vermesinin geri planında yatan bir husustur. Yeni nesillere ulusal bir tarih bilinci vermeyi amaçlayan ilk eser *Türk Çocuklarına Tarih Dersleri* adlı çalışmadır. Bu kitap, Kemalist tarih tezinin önemli bir kaynağı olarak işlev görmüş, daha sonra da Türk Ocakları bünyesinde oluşturulan *Türk Tarihi Tetkik Heyeti*'nin çalışmaları ile *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eser ortaya çıkmıştır.⁹ Türk milliyetçiliğinin de ilettilmesinde önemli bir işlevi olan devlet merkezli bu tarih çalışmaları ile Türk tarihinin ulusal ve bilimsel bir temele oturtulması amaçlanmıştır. İnsanlık medeniyetinin köklerinde ve evrilmesinde Türklerin başat roller oynadıklarını kanıtlamaya dönük bu tarih çalışmalarının en önemli çıktısı olan 606 sayfalık *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eser, bilimci yaklaşım, Darwinizm ve ırkçı teori ile Türk tarihini uzlaştırma çabasına dönük bir motivasyonla kaleme alınmıştır. Sadece 100 nüsha çoğaltılarak devlet adamları ve tarihçilere dağıtılan kitabın en önemli işlevi, Türk tarihini Kemalist tarih tezleriyle açıklamak için 1931'de yazılan dört ciltlik tarih kitabına kapı aralaması olmuştur.¹⁰

8 Gürpınar, *age.*, s 93.

9 Ahmet Şimşek, "Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye Günlüğü*, S. 111, 2012, s. 86.

10 M. Şükrü Hanioğlu, *Ataturk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, Princeton&Oxford 2011, s. 164. Kitabın sınırlı bir sayıda basılması ve sayılı kimselere gönderilmiş olması, tarih

Atatürk döneminde önemli bir mesai harcanan kültürel devrimin önemli bir ayağı olan tarih çalışmalarının bir boyutu da arkeoloji olmuştur. Büyük ölçüde dünyadaki genel gidişat doğrultusunda şekillenen Türkiye'deki tarih anlayışına hasredilen araştırmalara bakıldığında konunun ulus inşası ve romantik tarihçilik bağlamında ele alındığı görülür. Küresel bir tarihçilik anlayışının Türkiye'deki izdüşümlerinin ne ölçüde kültür politikalarının belirlenmesine etki ettiği mevzu ise gereken ilgiyi görememiştir. Birtakım ön kabuller ve genellemeci/toptancı yorumlamalara hapsedilen Atatürk dönemi tarih ve kültür anlayışının serinkanlı bir yorumunun yapılabilmesi bir yönüyle dışarıdan bir gözle gelişmelerin değerlendirilmesini zaruri kılmaktadır. 1930'lu yıllarda ABD'nin Türkiye'deki elçilik maslahatgüzarı Patterson'ın yakından takip ettiği tarih çalışmalarının yorumlanış tarzı ve bu çalışmaların hangi motivasyonlar dâhilinde ilerlediği yönündeki değerlendirmeler, söz konusu dönemin Türkiye'de oluşmasına ortam hazırladığı tarihçilik yöntem ve yönelimlerine ışık tutmaktadır. Alman asıllı Dr. H.H. von der Osten'ın Türkiye'deki arkeoloji çalışmalarına bakışı ve öncülüğünü Mustafa Kemal Atatürk'ün yaptığı tarih çalışmalarını ne şekilde değerlendirdiği gibi hususlar bahse konu olan dönemin kültür çalışmaları ile ilgili yeni yorumlamalara kapı aralamaktadır.

Türk Tarih Tezi: Betimleyici Bir Tanımlama

Türkiye'de tarih yazımının evrimi ya da 1930'lu yılların kültürel hayatına odaklanan çalışmalarda Türk Tarih Tezi'nin bütünüyle ve peşinen “fantastik”, “romantik” ya da “kurgusal” olduğu yönünde genel bir oydaşmadan söz edilebilir. Genel itibarıyla Kemalist tarih anlayışını erken Cumhuriyet döneminin devrimci karakteri ve dönemin radikal modernleşme havası ile irtibatlandırmaya meyyal bu kolaycı analizler ile dönemin kültür devrimini de şekillendiren bu tarih algısını anlamlandırabilmek mümkün değildir. Şunu da vurgulamakta yarar var ki, 1930'larda doruğa erişen Türk Tarih Tezi'ni hiçbir eleştiri süzgecinden geçirmeden kabul eden yaklaşım da Türk Tarih Tezi'nin oluşma şartlarını ve Türk Tarihçiliğinde oynadığı rolü anlamaktan bir hayli uzaktır.¹¹ O halde Türk Tarih Tezi'nin oluşma şartlarını anlamaya çalışmanın aynı zamanda bu tezin mahiyeti ile ilgili de önemli ipuçları vereceğine hükmedilebilir. Etienne Copeaux'a göre

ilmine meraklı çevrelerin kitabın içeriği ile ilgili görüşlerinin öğrenilmek istenmesi ile alakalı bir durumdu. Bk. Semavi Eyice, “Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Belleterin*, C. XXXII, S. 128, Ekim 1968, s. 510. Ayrıca bk. Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih, Türkiye'de “Resmî Tarih” Tezimin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 115.

11 Ulaş Töre Sivrioğlu, “Arkeolojiden Antropolojiye Türk Tarih Tezi”, *Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler*, ed. Ahmet Şimşek, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 15.

19. yüzyılın dönümünde Osmanlı kültür çevrelerinde Avrupa merkezli siyasal ya da kültürel düşünceler hâlihazırda dolaşımdaydı ve Türk milliyetçiliği- Türkçülük ile tarihsel duygunun buluşması yaygın matbuat ortamında hayata geçmiştir. *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat* ve *İkdam* gibi gazeteler Türk milliyetçiliğine kuramsal bir form kazandırılmasında önemli bir işlev yüklenmiştir. Evrensel uygarlığın kökeninde Türklerin bulunduğu düşüncesi bu anlayışla ortaya atılmıştır. Kemalist tarih anlatısının temel tezlerinin oluşmasında 1896’dan itibaren *İkdam* gazetesinde ortaya atılan görüşlerin önemli yansımalarının olduğu ileri sürülebilir. İslamiyet’ten binlerce yıl önce Türklerin Hindistan’ın kuzeyine yerleşmeleri İran ve Mezopotamya’nın fethedilmesi, Mısır, Asur ve Babil medeniyetlerinin ilerlemesinde Türklerin önemli etkilerde bulunmaları gibi görüşler 20. yüzyılın şafağında oldukça yaygın kabul görmüştür.¹² Dolayısıyla Türk Tarih Tezi’nin fikri köklerinin 19. yüzyıl Türkçülüğüne kadar uzandığı öne sürülebilir. Tek parti döneminin tarih anlayışında Osmanlı ve İslam kimliğine oldukça sınırlı bir önem izafe edilmesi, buna karşılık Türklüğün öne çıkarılması 1930’lu yıllarda Türk Tarih Tezi ile yeşeren yeni bir geçmiş algısı ve tarihsel inşa ile somutlaşmıştır.¹³

Mustafa Kemal, yeni Türkiye Cumhuriyeti’nde sınırlı bir gayrimüslim nüfusu barındıran homojen bir ulus yaratmıştır. Her türlü iredentist politikayı lanetleyen bir dış politik anlayış ile hareket eden Mustafa Kemal, Pan-Türkist ve pan-İslamist hareketlere alan açacak bir siyaset anlayışından uzak durmuştur. İslam ve Osmanlı geçmişini yok sayan bir tarihçilik anlayışı ile şekillendirilen milli bir bilinç yaratılarak ulus-devlet modelinde yapılandırılmış olan devletin ideallerini yansıtacak bir tarih tasavvuru benimsemiştir.¹⁴ Bu tarih okumasında, Osmanlı sultanları yabancı devletlerle işbirlikçi bir ilişki geliştirmeleri ve dini bağınazlığı kurumsallaştırdıkları için kınanmış; toplumun Türklük kimliğini unutturdukları ve Avrupalı devletlerle korkakça iş birliği yaptıkları için de hor görülmüştür. Osmanlı

12 Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine: Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993)*, çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 23.

13 Ahmet Yıldız, “*Ne Mutlu Türküm Diyene*” *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yaymevi, İstanbul 2001, s. 184. Türk Tarih Tezi’ni Tek parti döneminin milliyetçi vasfını açıklama yönünde kullanan geniş bir literatürün mevcudiyetinden bahsedilebilir. Önde gelen bazı çalışmalar için bk. Soner Çağaptay, “Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930’s”, *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol. 8, No. 2, 2002, s. 67-82; Alev Çınar, *Modernity, Islam and Secularism in Turkey. Bodies, Places and Time*, University of Minnesota Press, Minneapolis&London 2005; Şefik Taylan Akman, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmi Tarih Yazımının ideolojik ve Politik Karakteri”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C 1, S. 1, 2011, s. 80-109.

14 Clive Foss, “Kemal Atatürk: Giving a New Nation a New History”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 50, No.5, 2014, s. 827.

geçmişini tamamıyla reddeden bu tarih anlayışı, Asya Türklerinin muzaffer tarihlerini icat ederek topluma gurur duyacakları bir tarih bilinci aşlamak istemiştir.¹⁵ Vatandaşlık-ulus bilinci oluşturma sürecinde vatandaşlara tarih şuuru aşlamak ve Anadolu'nun kadim bir Türk toprağı olarak sahiplenilmesini sağlamak gibi sosyo-politik amaçlarla Türk Tarih Tezi'ne başvurulmuştur.¹⁶ Her şeyden önce Mustafa Kemal, gelecek nesillere yeni bir vizyon kazandırmak ve Cumhuriyet'in kazanımlarına meşruiyet zemini oluşturmak için bilimsel bir disiplin olarak tarihin sahip olduğu gücün ayırdındaydı. Mustafa Kemal'e göre Osmanlı-İslam geçmişinin yok sayıldığı ve İslam öncesi Türk tarihinin vurgulanması Türkiye'yi modern bir ulus-devlet haline getirmenin ilk adımıydı.¹⁷

Türk Tarih Tezi'nin mantıksal çerçevesini oluşturan bir diğer gelişme de dönemin Avrupa'sında oldukça yaygın bir itibar kazanan antropoloji biliminin sunmuş olduğu verilerdi. Fransız ve İtalyan antropologlar, Almanların üstün Narodnik-dolikosefal (uzun dar kafalı) ırk teorisine karşı geliştirmiş oldukları anti-teze göre, insan evriminde en üst aşama brakisefallerce temsil edilmiştir. Brakisefal ırk teorisinin önemli temsilcilerinden Eugene Pittard'a göre anavatanları Orta Asya olan brakisefal-alpin ırk yeryüzüne yayılarak medeniyeti tüm dünyaya yaymıştır. Daha sonra Afet Hanım'ın (İnan) tez hocalığını yapacak olan Pittard, antropolojik esaslara dayanan Türk Tarih Tezi'nin oluşmasında önemli bir etki bırakmıştır. Diğer yandan, Türklerin Orta Asya'daki anayurtlarını neden terk ettiklerine ilişkin kuraklık tezini savunan E. Huntington ve R. Pumply gibi dönemin ünlü jeolog ve coğrafyacıların 1920'lerden itibaren görüşlerini yaygınlaştırmaları sonucunda bu tez hemen hemen bütünüyle Türk Tarih Tezi'nin önemli bir dayanağı olmuştur.¹⁸ Bununla birlikte, Yunan ve Ermeni milletlerinin Anadolu'daki toprak taleplerinin önüne geçmek amacıyla diplomatik argümanlar geliştirmek için de tarih ilminden yararlanılmıştır. *İlk işgal eden haklıdır* söyleminin geçersiz hale geldiği diplomatik ortamda Anadolu'da Türk atalar bulmak zaruri hale gelmiştir. Kısacası, Anadolu'daki Türk varlığının Rum ve Ermeni milletlerine göre daha

15 Nicholas Dunkfort, "Multy-Purpose Empire: Ottoman History in Republican Turkey", *Middle Eastern Studies*, Vol. 50, No. 4, 2014, s. 665. Ayrıca bk. F. Öymen, "Atatürk, Türk Milletinin Kalbinde, Türk Milletinin Ruhunda Kendine Güvenme Kudretini Yarattı", *Belleten*, C 3, S. 10, 1939, s. 281-283.

16 Sivrioğlu, agm., s. 17.

17 Ahmet Serdar Aktürk, "Arabs in Kemalist Turkish Historiography", *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 5, 2010, s. 634.

18 Sivrioğlu, *age.*, s. 22

eski çağlara dayandığı görüşünün kanıtlanması için yeni tarih tezlerinin üretilmesi gerekiyordu.¹⁹ Sivrioğlu'nun tespitine göre; *Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal sınırları oluşurken de Türk tarafının tarihi tezleri ile Yunan/Rum, Ermeni, Gürcü, Arap vb. tarafların hak talepleri sadece siyasal alanda değil, tarihsel teoriler alanında da karşı karşıya gelmişti.*²⁰ Gerçekten de iki savaş arası dönemde revizyonist bir dış siyaset yürüten devletler tarihsel birtakım iddialarla topraklarını genişletme yoluna gitmişlerdi. Faşist İtalya yönetimi, *Mare Nostrum* söylemiyle Akdeniz kıyılarını işgal etme isteğini buraların Roma İmparatorluğu'na ait topraklar olduğunu öne sürerek meşrulaştırmaya çalışmıştır.²¹ Benzer bir şekilde Lozan Konferansı'nın sınırlar ile ilgili oturumlarında konferansa katılan üye devletlerin delegasyonlarının taleplerini dayandırdıkları unsurların başında tarihsel veriler yer almıştır. Söz gelimi Lozan Konferansı'nda Musul konusundaki Türk tezinin en önemli dayanaklarından biri, bölgenin Anadolu yarımadasıyla arasındaki sosyolojik ve demografik bağların tarihsel temellere dayandığı gerçeği olmuştur.²²

Otoriter ve totaliter yönetimlerin kök salmaya başladığı iki savaş arası dönemde demokrasilerin kan kaybı ve 1929 buhranı Türkiye üzerinde de etkisini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde içe kapanan devletlerde savunmacı bir tarih anlayışının hâkim hale gelmesi dönemin genel havası ile alakalı bir durumdur. 1930'lu yıllarda dünya ölçeğinde liberal bir tarihçilik anlayışının olanaksız hale gelmesi Türkiye'de de tarih algısının ben merkezli ve içbükey bir mecraya doğru evrilmesine yol açmıştır. Denilebilir ki II. Meşrutiyet yıllarında Batı merkezli aydınlanmacı ve pozitivist tarih anlayışı iki savaş arası dönemde romantik öğelerle sarmalanmıştır.²³ 1930'lu yıllarda Atatürk'ün tarih anlayışı Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kurulmasıyla bir yandan dünya tarihçiliğinin bilimsel referanslarını içerirken bir yönüyle de savunmacı reflekslere alan açmıştır.²⁴ Zafer Toprak'ın bu konu etrafındaki tespitleri konuyu daha anlaşılır kılmaktadır:

“Atatürk'ün 1930'lu yıllarda okuduğu ya da okuttuğu kitapların önemli bir kısmı çağdaş tarihçiliğin yeniliklerini taşıyordu. Önyak olduğu tarih,

19 Copeaux, *age.*, s. 31.

20 Sivrioğlu, *age.*, s. 18.

21 Ekrem Akurgal, *Türkiye'nin Kültür Sorunları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 77.

22 Onur Atalay, *Türk'e Tapmak, Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, s. 202.

23 Zafer Toprak, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik”, *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si- La Turquie Kemaliste*, Boyut Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 179.

24 Toprak, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik”, s. 180.

bir yandan bu tür bir anlayışın temel referanslarını içerirken öte yandan romantik bir çizgiye oturuyordu. Uluslaşma sürecinde ülkelerin hemen hepsi benzer bir süreçten geçmişti. Antropolojik bir tabana oturtulan bu romantik açılımın boyutları Atatürk'ün girişimiyle toplanan I. ve II. Türk Tarih Kongrelerinde bariz bir biçimde ortaya çıkıyordu.²⁵

1931 yılının bahar aylarında yayımlanan dört ciltlik tarih kitabının ilk cildi Türk Tarih Tezi'nin anlatımına hasredilmiştir. Bu kitaba göre, Büyük Asya Denizi'nin etrafında yaşayan Türkler MÖ 10.000 yılında diğer milletler ilkel koşullarda yaşıyorken atı evcilleştirerek kalıcı bir medeniyet yaratmışlardır. Bu bilgilerin ardından Sümerlerin yazıyı icat etmelerinde önemli bir etkisi olan Türklerin MÖ 5000 yılında Anadolu'ya girmeleri ve Hitit uygarlığını kurmuş olmalarının Anadolu'daki kazılarda kanıtlandığına yer verilmiştir. Türk Tarih Tezi'nin tarihsel bir olgu olarak tanımlandığı bu eserde Çin, Hindistan, Anadolu, Kuzey Afrika, Ege ve Avrupa uygarlıklarının binlerce yıl önce Orta Asya'dan göç ederek dünyaya yayılan Türkler tarafından geliştirildiği iddiasına yer verilmiştir. Din konusunda kitapta yer alan açıklamalar ise kutsal metinlerdeki anlatılardan önemli ölçüde farklılaşmıştır. Yeryüzünde insanlığın oluşması konusunda Adem-Havva teorisinin reddedildiği eserde Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri spiritüel nedenlerden ziyade politik gerekçelere dayandırılmıştır.²⁶ Türk Tarih Tezi'nin kurucu metinlerinden biri olan eserde eski hafızayı şekillendiren büyük anlatı, seküler başka bir anlatıyla ikame edilmiştir. Eski metinlerde mitsel zamanlara izafe edilen "tarih-i enbiya"nın yerini bu sefer Tanrı'nın değil, Türk'ün icracı olduğu ve mitsel bir tarih anlatısı olan Tufan olayının yerini de aynı şekilde mitsel bir kurgu olan kuraklık ve göç olgusu alır.²⁷

Foss'a göre; bu tarih tezi her ne kadar fantastik görünse de Mustafa Kemal'in Türk ulusuna aşlamak istediği millî gurur ve bilinci tarih öncesi devirlere giden uzak bir geçmiş algısına dayandırarak vermeye çalışması ve dünyaya Türklerin göçebe değil, uygar bir ulus olduklarını kanıtlama çabalarının bir yansımasıdır.²⁸ Bu yaklaşımın boyutları I. Türk Tarih Kongresi'nde bariz bir biçimde ortaya çıkmıştır. Zafer Toprak'a göre bu kongre Kemalist tarihçiliğin tecessüm etmesinde bir milat olarak

25 Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 147.

26 Başar Arı, "Religion and Nation-Building in the Turkish Republic: Comparison of High School History Textbooks of 1931-41 and of 1942-50", *Turkish Studies*, Vol. 14, No. 2, 2013, s. 373.

27 Atalay, *age.*, s. 204.

28 Foss, *agm.*, s. 831.

kabul edilmelidir. Yüzyıllarca süren vakanüvis tarihçiliğinden 19. Yüzyılın ikinci yarısındaki aktarmacı Batı yanlısı popüler bir tarihçilik anlayışına geçilmiş, nihayet bu aktarmacı tarihçilik yaklaşımı 1932 yılındaki I. Türk Tarih Kongresi'nde romantik öğeler de içeren yeni bir tarih algısı ile ikame edilmiştir. Türk Tarih Tezi'nin pekiştirilmesine yönelik kuruluşu gerçekleşen *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi* bu anlayışın somut bir sonucu olmuştur.²⁹ 1933'teki üniversite reformu ve Alman-Yahudi bilim insanlarının Türkiye'ye kabulüyle kurulan Hititoloji, etnografya ve arkeoloji gibi kürsülerin çalışmaları ve *Bellekten* dergisinin yayın hayatına girmesi Türk Tarih Tezi'nin kurumsallaşmasını beraberinde getirmiştir.³⁰ 1930'lu yıllarda müze, kütüphane, bilimsel kurumlar, metinler ve arşiv türü kaynaklarla çağdaş tarih anlayışının alt yapısı oluşturulmaya çalışılırken aynı zamanda kültür eksenli bir tarih anlayışı arkeoloji ve antropoloji ile bütünleşerek akademik ve bilimsel bir görünüm kazanmıştır.³¹

Türk Tarih Tezi'nin iç bükey ve savunmacı bir kitle psikolojisinin ürünü olmasına rağmen bu tarih anlayışının modern Batı uygarlığına eklenme çabalarının ürünü olduğu da bilinmektedir. Bu bakımdan düalist bir yapıya sahip olduğu bilinen Türk Tarih Teziyle, bir yandan köklü bir medeniyete vurgu yapılırken aynı zamanda da Türklerin Batı medeniyetine yakın bir millet oldukları kanıtlanmaya çalışılmıştır. Türk ve Batı Avrupalı toplumların aynı ırk ailesine mensup olduklarına dayanan görüşler, Türklere dünya medeniyet tarihinde bir yer açmayı amaçlamıştır.³² Ersanlı'ya göre, Türk Tarih Tezinden son derece geniş bir yelpazede yer alan çıktılar beklenmekteydi. *Tezin hem yetişkinlere hem çocuklara ve gençlere, hem uzmanlara hem de sıradan kişilere hitap edebilmesi gerekiyordu*. Bu tez bilimsel bir temele oturtularak tüm dünyaya Türk ulusçuluğunun niteliğini ilan etmeli, aynı zamanda da Türkiye'deki yurttaşlık bilincinin özünü oluşturmalıydı.³³ Çok kısa bir zamana sığdırılmaya çalışılan bu işlerin aceleci yöntemlerle kotarılmaya kalkışılması Türk Tarih Tezi'nin günümüze kadar uzanan tartışmalara konu edilmesi sonucunu doğurmuştur.

29 Toprak, "Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik", s. 180.

30 Hasan Aksakal, *Türk Politik Kültüründe Romantizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 235.

31 Zafer Toprak, "Türkiye'de Akademik Tarihçiliğin Genel Durumu: Bir Bilanço Denemesi", *Türkiye'de Akademik Tarihçilik*, ed. Ahmet Şimşek-Alaattin Aköz, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s. 34.

32 Bayar, *age.*, s. 100.

33 Ersanlı, *age.*, s. 137.

Alman Arkeolog H. H. Von der Osten’in Gözlemleriyle Gazi’nin Türk Tarih Tezi’ne Yaklaşımı

Cumhuriyet’in ilk yıllarında Mustafa Kemal’in ulus inşası ve kültür devrimine harcadığı mesainin büyüklüğü yabancı devletlerin diplomatik misyonlarının da dikkatini çekmiştir. Modern Türkiye’nin kuruluşunu yakından takip eden devletlerin başında gelen ABD, her ne kadar Ankara’nın başkent ilan edilmesine başlangıçta tepki gösterip İstanbul’da bulunan büyükelçiliğini Ankara’ya taşıma konusunda ikircikli bir tutum sergilese de 1930’lu yıllara gelindiğinde iki ülke arasında ortaya çıkan diplomatik yakınlaşma, savaş dönemlerinin bütün olumsuz izlerini silecek mahiyette olmuştur. Sözü edilen dönemde Mustafa Kemal’in tarih ve kültür alanlarına yönelmesi ülkedeki entelektüel çevreleri de harekete geçirecek bir devinim yaratacaktır. Ortaya atıldığı yıllardan başlamak üzere günümüze uzanan akademik ve popüler düzeydeki tartışmalara konu olan Türk Tarih Tezine ilişkin ABD elçilik maslahatgüzarı Patterson’ın getirdiği yorum, diplomatik çevrenin konuya olan vukufiyetini göstermektedir. Patterson’a göre, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, Türk tarihinin eski dönemlerine yakın bir ilgi göstererek aslında kendi insanlarının etnik kökenleriyle gurur duymalarına bir kanıt arayışı içinde olduğunu ortaya koymakta ve Türklerin en hassas oldukları “aşâğılık kompleksi”ni yenmeye dönük hareket etmiştir.³⁴ 1930’ların ilk aylarından itibaren Gazi’nin Reşid Galip ve Ruşen Eşref Bey ile entelektüel kimliği olan mebuslardan bazılarını ağırlıklı olarak Avrupa tarihini içine alan ve Türklerin kökenine ışık tutacak çalışmalar yapmaya teşvik etmesi ABD’li diplomatların dikkatinden kaçmamıştır. Patterson’ın görüşlerine göre; Mustafa Kemal bu yazarların çalışmalarından notlar alarak Macar Filolog Dr. Jules Meszaros’un Ankara’daki Etnografya Müzesi’nde bulunan çalışmalarını incelemeye geniş bir zaman ayırıyor ve bu bilim insanının görkemli çalışmasına övgüyle yaklaşıyordu. Bu ise bütün medeniyetlerin gelişmişliklerini Türk ırkına mensup olmalarına bağlayan görüşten bağımsız değildir.³⁵

1930 yılının Nisan ayında Türk Ocağı’nda düzenlenen 300 kişinin davetli olduğu konferansta Afet Hanım’ın lafı dolandırmadan resmi tarih tezlerinin alt yapısını oluşturan birtakım görüşleri dile getirmesi oldukça dikkat çemiştir. Türklerin Orta Asya’nın Altay bölgesinde ilk medenileşen ırk olduğuna dayanan konuşmasını yapan Afet Hanım’a göre, Çin, Mezopotamya ve İran uygarlıkları

34 National Archives (USA), Records of the U.S. Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1930-1944, From Turkey (Patterson), June 5, 1930, 867.41/1.

35 From Turkey (Patterson), June 5, 1930, 867.41/1.

Türkler sayesinde gelişme sahası bulmuşlardır. Diğer yandan, Sümer, Akad ve Elam uygarlıklarının kurdukları medeniyetlerde de başrolde Türkler yer alıyordu. Afet Hanım'ın konuşmasının ilerleyen bölümlerinde Türk Tarih Tezi'nin temel iddialarını teşkil eden açıklamaları ABD elçilik raporunda şu şekilde yer almıştır:

“Yunan medeniyetine gelince orası da öncelikle Aka'lar tarafından ele geçirilmiştir. Afet Hanım, filolojiye girmekte tereddüt etmekle birlikte Aka sözcüğünün Türkçe bir kelime olan Ağa'dan türediğini öne sürmüştür. Aegean (ege) sözcüğünün ise Eke ya da Egi sözcüğüne dayandığını iddia etmiş, Miken uygarlığının da Türk olan Akalar ve Ekeler tarafından kurulduğunu ileri sürmüştür. Bu anlatıya göre; Akalar uzun yüzyıllar boyunca Yunan anakarasında ve adalar bölgesinde de Ekeler hüküm sürerken Arnavutluk'tan vahşi Dorianlar M.Ö. 1200'lerde bu bölgeyi istila etmişlerdir. Bu durum, Yunan yarımadasındaki Türklerin Anadolu'daki Hititlerle II. Ramses'e karşı şanssız bir şekilde kurdukları konfederasyon neticesinde yaşanmıştır. Güneye odaklanan bu topluluklar kuzeyden gelen tehlikeyi kaçırmışlardır. Bu istila karşısında gafil avlanan Türkler doğuya göç ederek ege kıyılarında İyonya uygarlığını kurmuşlardır. Ancak daha sonra bu topluluk Batıya doğru yayılarak Ege adaları ve Yunan yarımadasında bugünü Yunan medeniyetinin klasik dönemini başlatan medeniyetin temellerini atmışlardır. Bu bölgedeki Türk ilerleyişi Hellas ile sınırlı kalmayarak İtalya'ya doğru yayılmış ve Etrüskler olarak bilinen gelen topluluğu oluşturmuş ve Latin uygarlığının temelleri atmışlardır.”³⁶

Afet Hanım'ın bu açıklamalarına karşı çıkmaya hiç kimse cüret edememiş, bilakis Yakup Kadri Bey, Afet Hanım'ı Türklerin gözünü bu geniş panoramaya açtığı ve onurlu Türklük düşüncesini açıkladığı için alkışlamıştır. Açıkçası Mustafa Kemal, kendi teşvik ve destekleriyle formüleleştirilen bu iddialara geniş bir destek gelmemesi ya da en hafif tabirle sessiz kalınmasından derin bir memnuniyetsizlik duymuştur.³⁷ Şikago Üniversitesi arkeologlarından Alman asıllı Dr. H.H. von der Osten³⁸ ile Mustafa Kemal arasında oluşan yakınlık işte bu koşullarda

36 From Turkey (Patterson), June 5, 1930, 867.41/1.

37 From Turkey (Patterson), June 5, 1930, 867.41/1.

38 Dr. H.H. Von der Osten, büyük bir kısmını 1920'li yılların sonları ile 1930'lu yılların başlarında tamamladığı arkeolojik kazılarıyla Anadolu medeniyetlerinin tarihinin aydınlatılmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Alishar, Gâvur Kelesi ve Ankara civarındaki kazıları Şikago Üniversitesi Oriental Institute adına yürütmüş olduğu kazılar sonucunda özellikle Hitit medeniyetine ait önemli buluntulara ulaşarak Anadolu'nun antik dönemlerine dair ciddi bir literatür oluşturmanın yanında seyahat ettiği Anadolu'nun ücra bölgeleriyle ilgili tuttuğu notlar ve çektiği fotoğraflarla erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin taşrasını resmeden eserler bırakmıştır. Eserlerinden

gerçekleşmiştir. Dr. Osten, 1930'un Mayıs ayında Türkiye'ye dönerek dördüncü yılını çalışmak için işe koyulmuştur. Mustafa Kemal ile Dr. Osten'in tanışması Ankara'daki kültür çevresine dâhil olduktan sonra Anadolu'nun antik dönemlerine ilişkin öne sürdüğü görüşlerin Gazi'nin ilgisini çekmesi sayesinde gerçekleştiği kolaylıkla tahmin edilebilir. ABD'nin Ankara Büyükelçiliği'nde görevli tercüman Malik Bey aracılığıyla önce Afet Hanım ile bir araya gelen Dr. Osten, Hitit medeniyetinin kökenleri konusundaki araştırmalarıyla ilgili konuşmuş ve bu durum Cumhurbaşkanlığı Kâatibi Tefvik Bey'i (Bıyıklıoğlu) oldukça heyecanlandırmıştır.³⁹ Tefvik Bey, Dr. Von der Osten ile birkaç akşam yemeği ve öğle buluşmasından sonra Gazi'nin de katılacağı Çankaya'da bir akşam yemeğine davet etmiştir. Kaldı ki bu davetin o zamanlar için yabancılar açısından oldukça onur verici bir teklif olduğu söylenebilir.

Dr. Osten, 17 Mayıs sabahı büyükelçilik tercümanı Malik Bey aracılığıyla Çankaya'da verilecek bir akşam yemeğine davet edildiğini öğrenmiştir. Yemekte bütün kabine üyeleriyle tanışarak Gazi'nin yaveri ile karşılaşan Dr. Osten, daha sonra köşkün kütüphanesine geçerek Gazi ile ayaküstü sohbet ettiklerini aktarmıştır. Gazi, yaptığı konuşmanın büyük bir kısmında medeniyetlerin dünyaya yayılmasıyla alakalı teorisinden bahsetmiştir. Bunda da Türklerin ya da Türk adıyla bilinen toplulukların atalarının antik medeniyetlerin filizlenmesinde etkili oldukları yönündeki düşüncesini temellendirme arzusu bulunmaktaydı. Alman arkeolog, Gazi ile yapmış olduğu bu kısa görüşmenin içeriğini canlı bir anlatımla aktarmaktadır:

“Ardından konu şahsımla ve Şikago Üniversitesi Oriental Institute ile ilgili konulara geldi. Sonra da yarım saat kadar erken dönem Türk tarihi ve bunun Akdeniz havzasındaki medeniyetin gelişimindeki önemi ile ilgili konular konuşuldu. Gazi'nin bu konulara olan ilgisi bana son derece ilginç gelmişti ve hele ki son arkeolojik gelişmelere olan yakın ilgisi (teknik olarak doğru bilgi) şaşırtıcıydı. Yaklaşık yarım saat boyunca Gazi'nin erken dönem Türk tarihi ve bunun Akdeniz havzasında yaşayan insanların tarihsel

bazıları şunlardır: Hans Henning Von Der Osten, *Discoveries in Anatolia 1930-31*, University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1933; *Explorations in Hittite Asia Minor*, University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1929; *The Alishar Hüyük: Seasons of 1930-32*, University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1937; *Ancient Oriental Seals in the Collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett*, University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1936; *Explorations in Central Anatolia, Season of 1926*; University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1929; *Svenska Syrienexpeditionen, 1952-1953*, CWK Gleerup, Lund 1956; *Gâzur Klavuzu*, Kültür Bakanlığı ve Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü, Ankara 1937.

39 From Turkey (Patterson), June 5, 1930, 867.41/1.

gelişimi açısından önemi ile ilgili görüşleri hakkında konuştuk. Orta Asya’da yürütülen kazı çalışmaları konusundaki bilgisi hayranlık uyandırıyor, Ancak genel olarak görüşlerini dillendirebilmesine rağmen açıklamalarının birçoğu hatalıydı ve imkânsız linguistik çıkarımlara dayanıyordu. Belli ki bu görüşleri amatör dilciler tarafından onaylanmıştı ya da kendisini pohpohlayıp dalkavukluk yapmak isteyen bazı insanlar tarafından da kabul görüyordu. Genel eğilime göre antik kişi ve yer adlarının eski Türkçe ile telaffuzuna başvuruluyordu. Bu yöntemle Osmanlı ve Selçuklu zamanında yaşayan Türklerin eski Turani kavimlerin (ki diğer bütün kültürler de bu kavimlerden türemişlerdi) son temsilcileri olduklarını kanıtlamaya dönüktü. Mustafa Kemal ve destekçilerinin özenli bir şekilde, yabancı eskiçağ tarihi uzmanlarının görüşlerinden uzakta tutularak bu teori desteklenmeye çalışılmıştır.”⁴⁰

Gazi’nin açıklamasını bitirmesinden sonra konuşmaya başlayan Dr. Osten, bu görüşlerin teorik ve filolojik boyutları bir yana bırakılacak olursa arkeoloji ile ilgili görüşlerinin yalnızca Yakın Doğu bölgesi, özellikle de Mısır ve erken İran tarihine ilişkin olabileceğini ifade etmiştir. Ardından, erken dönem Anadolu kültür tarihinden birçok olgunun Kuzeydoğu Kafkasya ve Türkistan arasında bir etkileşiminin olduğunu vurgulayarak Gazi’nin bu konularla ilgili birçok hatasını düzelttiğini aktarmaktadır. Mesela Akad ve Sümerlilerin aynı kökene mensup olduklarını ifade eden Dr. Osten, özetle, filolojik çıkarımlara dayalı bu büyüklükteki bir teoriyi ortaya koymadan önce arkeolojik kanıtlarla desteklenmesinin gerekliliğinin altını çizmiştir.⁴¹

Görüşmede Mustafa Kemal’in Dr. Osten’e resmi tarih tezlerine dayanak oluşturacak birtakım açıklamalar yaptırmaya çalıştığı yönünde ABD elçilik raporuna yansıyan dikkat çeken bir ayrıntı şu şekildedir:

“Gazi, Dr. Von der Osten’den Hititlerin Türk olduklarına ilişkin bir açıklama yapmasını istemiştir, ancak Arkeolog Dr. Osten, teorilerinin kendisinden önceki araştırmacıların birçok teorisini çürütmesine rağmen bu yönde bir açıklama yapamayacağını çünkü bu yöndeki teoriyi temellendirecek yeterlilikte bir teori formüle edemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca Dr. Osten belirtmektedir ki Gazi, Batılı etnologların antik halkları tanımlamak için kullandıkları “Aryan” kavramında olduğu gibi “Türk” kavramını

40 From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

41 From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

kullanmayı tercih etmektedir. Ki bu durum Osten'e göre, kesinlikten uzak bir tanımlamadır. Dahası, Mısır ve Mezopotamya'nın erken dönemlerinde görülen medeniyetler de aynı ırka mensup farklı branşlar tarafından yaratılmış ve bununla birlikte Gazi'nin bu antik hipotetik ırkları "Türk" ırkı ile tanımlaması da talihsiz sayılmalıydı. Kaldı ki Türk tanımı Osmanlıları tanımlamak üzere kullanıma girmiş ve bu nedenle çağrıştırdığı anlam bakımından böyle bir kullanıma uygun da değildir. (Dr. Osten, açıkça Türk teriminin modern bir dönemde kullanıma sokulduğu için antik dönemler için kullanıma müsait olmadığı görüşündedir.)⁴²

İlginçtir ki Alman arkeoloğun Gazi ile yapmış olduğu görüşme esnasında orada hazır bulunanlar, görüşmenin üslup ve tarzı karşısında şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir.

"Gazi'nin görüşlerine katılmadığımı açıkladığım ve bu kesin görüşlere nasıl vardığına ilişkin sorularımı sorduğum vakit salonda bulunanların alarına geçişlerini gözlemlemem son derece enteresandı. Gazi ise onlardan farklı olarak sorularımı ciddiye alıp notlar alarak itirazlarımı kabul ediyor ve yazılı kaynak arayışına giriyordu. Saat 9'a doğru bu konuda yazmış olduğu notları istedi, elimde tuttuğum notlara çalışmamı, bir "arkeolog" olarak yapabileceğim ölçüde yeni notlar düşmemi gülümseyerek benden istedi."⁴³

Dr. Osten'in bu gözlemi ve daha sonra yer verilecek olan bir tespitine bakıldığında Mustafa Kemal'in resmi tarih tezlerine dönemin kültür çevrelerinde verilen desteğin bir yönüyle patronaj ilişkisinin bir gereği ve sonucu olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁴ Dr. Osten'in anlatımına bakıldığında, Çankaya'daki akşam yemeği boyunca Gazi'nin ilgi gösterdiği ve ara sıra bazı bakanlar araya bir soru sıkıştırmaya çalışsalar da konuştuğu kişi Alman arkeolog olmuştur. O yıllarda Mustafa Kemal'in giriştiği kültür devriminin önemli bir ayağını teşkil eden tarih çalışmaları için arkeoloji bilimi önemli bir yer tutuyordu. Dolayısıyla, Gazi'nin Dr. Osten ile bir kez daha görüşecek olması dönemin ruhuna uygun bir gelişme olacaktı. Mustafa Kemal'in yemekte Alman arkeoloğa ABD hakkında ifade etmiş olduğu düşünceleri de

42 From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

43 "Görüşme daha ziyade Gazi ve Dr. Osten arasındaki muhavere ile geçmiştir. Osten'e göre kabinenin önemli üyeleri bile sanki karşılarında katı bir öğretmen varmışçasına okul çocukları gibiydiler Atatürk karşısında... Hemen hemen hepsi Gazi'nin bütün cümlelerini sorgusuz sualsiz kabul ediyorlardı." From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

44 From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

konunun kapsamı dışında olmasına rağmen zikretmeye değerdir. Dr. Osten'a göre Gazi, *Türkiye'nin modernleşmesinde Avrupa'dan ziyade Amerika'yı örnek alıyordu. Gazi Amerikan medeniyetinin uygar dünyanın liderliğini yaptığını düşünmektedir.*⁴⁵ Dr. Osten'ın Gazi'ye itiraz ettiği noktalardan biri de onun Alman İmparatoru ile ilgili ifade ettiği düşünceleriyle ilgiliydi:

“Yemeğin ortalarına doğru, eski Alman İmparatoru ile acı acı konuşmaya başladı. Gazi konuyla alakalı tezini sonlandırdıktan sonra, son derece kibarca kendisinden farklı düşündüğümü belirterek eski imparatoru herhangi bir şekilde yargılayan cümlelerden hiçbir şekilde memnun olmadığımı belirttim ve ordusunda görev yapan biri olarak bu konuyu tartışmak istemediğimi belirttim. Diğer taraftan salondakiler daha önceki tavırlarını ortaya koyarlarken Gazi kadehini bana doğru uzattı. Daha sonra kendisinin Alman subaylarla olan ilişkisini özellikle de Liman von Sanders Paşa ile olan münasebetini anlatarak saygı duyamayacağımı belirtti.”⁴⁶

Daha sonra konuyu tekrar arkeolojiye getiren Gazi, Ankara yakınlarında küçük bir kazı yapıp yapamayacaklarını sormuştur. Bütün kazı malzemelerini Alishar'a taşıdıklarını söyleyen Dr. Osten'a bu konuda gerekli yardımların yapılacağını söyleyen Gazi, Anadolu'da başka kazı çalışmalarının nasıl yürütülebileceği konusunda sorular sormuştur. Dr. Osten'ın bu samimi görüşmeden faydalanarak Türkiye'de çalışan arkeologların bazı sıkıntılarının giderilmesi için bazı taleplerde bulunmuştur. Eski Eserler Kanunu'nun tadil edilmesi gibi talepler Gazi tarafından not edilmiştir.⁴⁷ İkili arasındaki akşam saat 19:00'dan gece 02:00'a süren görüşmenin yer aldığı rapor Dr. Osten'ın Gazi ile alakalı ilginç bir tespiti ile sonlanmaktadır: *Mustafa Kemal bence yalnız başına bir adam ve etrafındakilerin hiçbiri planlarını ve vizyonunu takip etmiyorlar. Bana hiç otokratik görünmedi. Ancak bana göre onun pozisyonundaki birinin ve etrafındaki çevre de hesaba katıldığında otokratik olması gayet doğal.*⁴⁸

O gecenin en kayda değer sonucu ise Ankara yakınlarındaki Hitit sit alanında bir kazı yapılmasına karar verilmiş olmasıdır. Bunun üzerine Dr. Osten de Ankara'nın

45 From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

46 From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

47 From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

48 From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

40 mil uzağındaki Giaour (Gâvur) kalesini önermiştir. Öyle görünüyor ki Dr. Osten, Gazi'nin lütfuna mazhar olmaya devam edecektir. Ayrıca tarihi eserlerin yurtdışına çıkarılmasını düzenleyen katı yasal düzenlemelerin değiştirilmesi de mümkün gibi gözükmemektedir. Bunun yanında Milli Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü Bey ile aralarında bu konuların görüşülmesini de hızlandıracaktır. Ayrıca, Gazi ile görüşmesinden kısa bir süre sonra Dr. Osten, çalışma ekibindeki arkadaşlarının kazıları sonucunda elde ettikleri iskeletlerin Chicago'ya gönderilmesi için de gerekli izinleri almıştır. Diğer yandan bundan sonra kazılar yoluyla elde edeceği buluntuların da kendi mülkü olarak kabul edileceği veya yurtdışına çıkarılabileceği konusunda da kendisine söz verilmiştir ki geçen sonbaharda bu yöndeki isteği reddedilmişti. Ertesi hafta Dr. Osten Gâvur Kalesi'ndeki kazı çalışmalarına devam etmiş ve elde ettiği buluntular arasında Friglere ait bir kaya odası yer almıştı. Bu olay, 31 Mayıs'ta Gazinin yanında bir korumasıyla birlikte haber vermeden kazı alanına varmasına denk gelmiştir. Gazi habersiz gelmiş olduğu Gâvur Kalesi'ndeki karşılamadan oldukça mutlu olmuş ve iki saat boyunca alanda kalmıştır.⁴⁹

University of Chicago's Anatolian Expedition ve Türkiye'de Arkeolojinin Yükselişi

Dr. Osten'ın liderliğindeki kazı ekibi Anadolu'da son derece verimli sonuçlar aldıkları bir çalışma dönemi geçirmişlerdir. Alishar ve Gâvur Kalesi'ndeki kazılar sonucunda elde edilen buluntuların önemli bir kısmı Ankara Etnoğrafya Müzesi'nde sergilenmek üzere yetkililere teslim edilmiştir. Neolitik döneme ait önemli buluntular elde eden Dr. Osten'ın ekibi, Anadolu'nun taş devrinden sonraki devirleri aydınlatacak önemli bir iş çıkarmıştır. Dr. Osten Türk hükümeti ile olan ilişkisinde son derece istekliydi. Ona göre Türk otoritelerle bir defa iyi ilişkiler kuruldu mu bir daha kendilerine hiçbir engel çıkarmayacaklar ve dostlukları kazanılacaktı. Resmî yetkililere güven verildikten ve saygı duyulduktan sonra arkeolojik kalıntıların (iskelet, çeşitli fragmanlar vb.) yurtdışına gönderilmesi için gerekli izinler alınmıştır. Dr. Osten'a göre, bu durum, Türk yetkililerden alınan ilk imtiyazın bir örneğiydi. ABD elçiliğinin raporuna göre, Bakanlık tarafından özel bir kararname çıkarılmış ve Cumhurbaşkanı'nın imzasını da taşıyan bu karar Bakanlar Kurulu'ndan kısa bir süre sonra geçecektir.⁵⁰

49 From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

50 Embassy of the United States of America (Joseph C. Grew), Istanbul, October 17, 1930, Latest Report of the University of Chicago's Anatolian Expedition on its activities in Turkey, 867.927/52.

Şikago Üniversitesi kazı grubunun Türkiye'deki faaliyetleri 1930 yılının Ağustos ayından 11 Eylül'e kadar devam ediyordu. 21 kişilik kazı ekibinden biri buluntuların temizlenmesi ve haritanın tamamlanması için çalışmak üzere ekipten ayrılmıştır. Bu dönemde kazı ekibini sürpriz bir isim ziyaret etmiştir. Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün İstanbul grubundan bir profesör kazı esnasında uygulanan teknikten etkilendiğini ifade etmiştir. Kazı ekibini ziyaret eden kişilerden biri de Yozgat Valisi olmuştur. Ağustos ayında Akdağmadeni ilçesinin savcısı kazı alanına gelerek alanın özel mülkiyet içinde olmasına rağmen kendilerinden herhangi bir ücret talep edilmeyeceğinin bilgisini vermiştir.⁵¹ Dr. Osten liderliğindeki kazı ekibinin bu çalışmalarının dönemin gazetelerine yansıdığı ve Alishar'daki bu arkeolojik kazılar neticesinde 23 medeniyete ait buluntulara ulaşıldığı şeklinde haberleştirildiği dönemin elçilik raporlarında yer almıştır.⁵²

ABD elçilik yetkililerinin Türkiye'de resmi tarih tezine temel oluşturacak tarih ve arkeoloji çalışmaları konusunda Dışişleri Bakanlığına gönderdikleri raporda şu ifadeler yer almıştır:

“Türk devrimi şu sıralar bir ideoloji arayışına girmiştir. Bu arayış hala devam etmektedir ve bazı ilginç sonuçlar doğurmuştur. Çeşitli farklı grup ve eğilimler mevcuttur. İlk sırada Gazi'nin de rızasına mazhar olan Tarih Kurumu gelmektedir. Albay Tefik Bey direktörlüğündeki Tarih Kurumu, (yakın bir zaman öncesine kadar Gazi'nin özel kalemi idi) Türklerin antik tarihlerine ait her türlü referans kaynağını çevirme ya da toplama faaliyeti içerisindeydi. Diğer yandan Türkler ile Hititler ve hatta İngilizler ve Kuzey Amerika yerlileri arasında filolojik benzeşimler kurarak ilginç sonuçlara ulaşmaya çalışmaktadır.”⁵³

Bu arada, Türkiye'deki yabancı kazı gruplarının arkeolojik çalışmaları 1930'lu yılların başlarında yoğun bir şekilde devam etmiştir. Amerika'daki çeşitli üniversitelerin arkeoloji bölümlerinde görev yapan çok sayıda uzman ABD Dışişleri Bakanlığı yetkililerine başvurarak Türkiye'de kazı faaliyetlerinde bulunabilmeleri için gerekli izinlerin alınmasını talep etmiştir. Bunun yanında Alman arkeologların da Türkiye'de geniş çaplı kazılar yapmak için bir arayış içinde

51 Embassy of the United States of America (Joseph C. Grew), Istanbul, October 17, 1930, Latest Report of the University of Chicago's Anatolian Expedition on its activities in Turkey, 867.927/52.

52 867.9111/386, December 14, 1932.

53 Embassy of the United States of America, İstanbul, March 9, 1932, Political and Intellectual Movements in Turkey, 867.41/6.

oldukları ABD diplomatik yazışmalarına yansıyan konular arasındaydı. Türkiye’de Cumhuriyet’in kurucu seçkinlerinin bu yabancı kazı gruplarını desteklemelerinin temel nedeni hiç kuşkusuz resmi tarih tezlerini destekleyecek kazı çalışmalarına yönelik oluşan beklentiydi. Bu nedenle, yabancı arkeologlardan yararlanmak için gerekli resmi izinler geciktirilmeden verilmiştir. Yabancı kazı gruplarına yapılan iş birliği teklifleri ile Türk tarihinin yorumlanması ve resmi tarih tezlerine dayanak arama çabalarını yansıtmaktaydı.⁵⁴

Cincinnati Üniversitesi kazı ekibinin Troya’da 1932 yılında üç ay süren kazı çalışması neticesinde Troya uygarlığına ait önemli buluntulara ulaşılmıştır.⁵⁵ Bu durum hem Ankara’daki yabancı misyon temsilcileri hem de Türkiye’ye gelen yabancı ziyaretçilerin ilgisini çekerek arkeolojik alanın yoğun bir ziyaretçi akınına uğramasına neden olmuştur.⁵⁶ Benzer şekilde Denizli ve İzmir bölgelerinde yapılan kazılar neticesinde elde edilen buluntular İzmir’deki müzeye taşınmıştır. Denizli’de yapılan arkeolojik yüzey araştırmalarının Denizli Halkevi Tarih Araştırmaları kulübü tarafından yürütülmesi arkeolojinin ülke genelinde kazandığı itibarı temsil etmektedir.⁵⁷

Resmi Tarih Tezinde Kurumsallaşmaya Doğru Adımlar: Tarih Kongreleri ve Dört Ciltlik Tarih Kitabının Yazılması

Atatürk döneminde yaşanan kültür devriminin önemli bir ayağı olan tarih çalışmalarının en önemli çıktuları arasında yer alan dört ciltlik Tarih kitabı, ABD’li diplomatlara göre içeriğinde yer alan haritalar, görseller ve dizgi açısından birinci sınıf bir eserdir. Kitabın nesnellik açısından taşıdığı sorunlu yapıyı ABD’deki ders kitaplarıyla karşılaştıran ABD’li diplomatlara göre Amerika’daki kitapların da doğruluk ve tarafsızlık açısından eleştiriye açık olması gerektiği belirtilmiştir. Bu değerlendirmeden sonra yapılan bir yorum, Türk Tarih Tezi’nin oluşum sürecinin küresel bağlamına vurgu yaparak *Türkiye’nin diğer ulusların er ya da geç yapmaları gereken şeyi yaptığı* şeklindeydi.⁵⁸ Bunun yanında, Almanya’nın bu işleri I. Büyük Harp’ten önce yaptığına değinilerek bir millet için tarihin abartılması ya da birey

54 867.41/25, July 29, 1937.

55 Embassy of the United State of America, İstanbul, July 22, 1932, University of Cincinnati Excavations at Troy, 867.927/72.

56 Embassy of the United State of America, İstanbul, August 10, 1937, Visits to the Archaeological Site at Troy, 867.927/91.

57 Discovery of an Old Underground City Near Denizli, 867.9111/369, July 2, 1932.

58 Embassy of the United States of America, İstanbul, March 9, 1932, 867.41/6.

için jeneoloji/soybilimi alanında abartılara kaçılmasının insanın doğasına içkin bir durum olduğu belirtilmiştir.⁵⁹

Dört ciltlik Tarih adlı eserin yayımlanmasının hemen ardından ABD'nin Türkiye Büyükelçisi Sherill, bu kitabı İngilizceye çevirmek için yoğun bir çaba harcamıştır. Sherill, bu kitabın tek bir cilde sığdırılması halinde Amerikan kuruluşları tarafından İngilizceye çevrilmesinin kolay olacağı, bu durumun da Mustafa Kemal'i fazlasıyla memnun edeceğini düşünmüştür. Sherill bu konuda ortaya çıkan gelişmeleri şu sözlerle özetlemiştir:

“Dört cildin tek bir cilde sığdırılması için bir komite oluşturulmasını önerdim. Daha sonra Malik Bey'in bir memorandumu geldi. Buna göre; Gazi'nin bu dört cildi özetleyen bir cilt yazılabileceği hakkında tarih kurumunu görevlendireceğini söyledi. Bana söylendiğine göre bu durum Sherill'in Yusuf Akçura'ya gönderdiği mektuptan sonra gerçekleşmiştir. Eğer dört cilt tek cilde indirilebilirse bence Türkiye'deki Amerikan Enstitülerinde görev yapanlara kısım kısım bölmek gerekiyor. Hâlihazırda burada faaliyet gösteren Kadın Koleji Müdüresi Bayan Burns eserin bir kısmını çevirmek için bana söz verdi Robert Koleji Dekanı Fisher, Mr. Fowle (İncil Evi'nden) Mr. Baker (Y.M.C.A.) ve İzmir Koleji Müdürü Dr. Reed benimle işbirliği yapabileceklerini söylediler. Bana göre bu isimlerin çeviri işine katılacak olmaları Gazi'nin nazarında itibarlarını arttıracak ve iyi bir imaja sahip olacaklardır.”⁶⁰

Büyükelçi Sherill'in söz konusu kitabın çevirisi üzerine harcadığı mesai Dışişleri Bakanlığı tarafından da takip edilmiştir. Yakın Doğu İşleri Masası tarafından yapılan bir değerlendirmede bahsi geçen kitapta Türklerin Babil, Yunan ve Roma gibi bütün antik medeniyetleri inşa eden insanların ataları oldukları öne sürülmektedir. Temel olarak Türklerin Anglo-Sakson ırkının da atası olduklarına ilişkin iddia, Gazi'nin bir konuşmasında yer verdiği İngiltere'deki “Kent” bölgesinin adını Taşkent'ten aldığı görüşüne dayandırılmaktadır.⁶¹

1932 yılının Temmuz ayında kültürel hayatta gerçekleşen önemli olaylardan biri de I. Türk Tarih Kongresi'nin Ankara Halkevi'nde toplanması olmuştur. Amerikan Büyükelçiliği'nin bütün ayrıntılarıyla takip ettiği kongre, Cumhuriyet'in

59 Embassy of the United States of America, İstanbul, March 9, 1932, 867.41/6.

60 Embassy of the United States of America, Division Near Eastern Office, İstanbul, July 12, 1932-867.41/9.

61 Embassy of the United States of America, Division Near Eastern Office, İstanbul, July 29, 1932-867.41/9.

kültür devriminin bir yol haritası niteliğindedir. Arkeoloji, etnografya ve tarih gibi bilimlerin yardımıyla Türklerin dünya medeniyetine yapmış oldukları katkılar temellendirilmeye çalışılmıştır. Kongreyi Dışişleri Bakanlığına bildiren Sherill'e göre, toplantının amacı Ankara'da toplanan entelektüellere hükümetin düşüncelerini bildirmektir. Buna göre kongrede resmi teorilerin ve doğmaların kabulü başarılı bir şekilde sağlanmıştır. Ayrıca tarihin devrimci bir yorumunun yapıldığı kongrede sunulan bildirilerin içeriği dönemin ruhuna uygunluk açısından bir sorun taşımıyordu. Kongre hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle devam ettiren Sherill, dışarıdan bir gözle, dönemin serinkanlı değerlendirilmesi için değerli bir perspektif sunmaktadır:

“Güvenilir kaynaklara göre Gazi'nin amacı Türk tarihinin Türkiye'nin prestijine uygun bir yöntemle anlatılması düşüncesinin hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Geçmişte Türk demek aşağılanma sembolü idi, Türklük taşralı bir kimliği ifade ediyordu geçmişte ve geleneği olmayan ve yarı medeni bir topluluğa tekabül ediyordu. Geçmişte Türkler Osmanlı olarak tanımlanmayı tercih ediyorlardı. Ve tabii ki İstanbul'da ikamet etmeyi seçiyorlardı. Şimdilerde ise Gazi Türk kavramının rehabilite etmeyi umarak ona şanlı bir miras kazandırmak istiyor ve böylelikle, modern Türkiye'ye gurur duyabileceği bir gelenek kazandırmaya çalışıyor. Bununla birlikte, bütün Türk öğrencilere (kız ve erkek) milli bir gayret ve coşku kazandırmaya çalışmaktadır.”⁶²

Rapora göre, kongre İstanbul Mebusu Yusuf Akçura başkanlığında toplanmış, bütün oturumlar sabah saat 09'da başlayıp akşam 18'e kadar devam etmiştir. Sherill'e göre kongredeki bütün iddialar teorik ve filolojik bakımlardan geliştirilmeye muhtaçtır. Dahası bu iddiaların büyük bir kısmının fantastik ve hayali olduğu da söylenebilir. Sherill bu konudaki düşünce ve gözlemlerini şu değerlendirmeye sürdürmüştür:

“Önemli bir profesör, Mezopotamyalı, Mısırlı, Yunan ve Roma medeniyetlerinin direkt olarak Orta Asya Türk soyundan geldiklerini söyledi. Tarih Kongresi'nin bir diğer teorisine göre hatta Amerikan yerlileri bile Türk kültür beşiğinden gelmişlerdir. Gazi, kendisiyle uzun görüşmemizde başka birçok yerel medeniyetin olduğunu kabul ederek daha hakkaniyetli davranmıştır. Kongreye katılan dil uzmanlarının görüşlerine bakılacak olursa Türkçenin sadeleştirilmesi konusunda da

62 Embassy of the United States of America, İstanbul, July 13, 1932, The Historical Congress, 867.41/10.

birtakım çalışmalar yapılacak ve Arapça-Farsça kelimeler Türkçeden atılacaktır. Aradaki boşluğu doldurmak için Batılı dillerden mesela Latin ve Yunancadan yararlanılabilir. Tarih Kurumu'ndan Yusuf Ziya Bey, bütün dillerin Türkçeden doğduğu tezine yönelik bir kitap yazdı. Gazi bana Almancaya da çevrilen bu kitabı gösterdi ve Yusuf Ziya Bey'in konuyu ele alışından duyduğu memnuniyeti gösterdi. Bir örnek vermek gerekirse Türkçedeki "er" kelimesinin İngilizcedeki "man" kelimesine tekabül etmesi. Yazara göre "vir", "herr" ve "mer" ...küçük eklemeler ve sesli harflerin değiştirilmesiyle önemli sonuçlara ulaşılabilir kanımca. Ancak bu teoriler ortaya atılırken dünyadaki benzer örneklerin, mesela Macarların Maori'lerden geldikleri tezinin farkında değillerdi."⁶³

Sherill'in değerlendirmelerinin dönemin Türkiye'sindeki siyasal ve yönetsel ortamın görece baskıcı niteliği düşünüldüğünde ezber bozan bir nitelik taşımaktaydı. Kaldı ki kamusal ortamda dile getirilmeyen bu düşüncelerin sadece elçilik raporlarını süslemesi sözü edilen dönemin güncel gelişmelerine yön verme potansiyeli taşımadığı da bilinmektedir. Sherill'a göre bu kongrenin en önemli sonucu hükümetin tarih görüşünün profesörler ve kongreye katılan çok sayıda orta öğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlere gösterilmesi için önemli bir fırsatın yakalanmış olmasıdır. Ancak en önemlisi de Gazi'nin bu tarih çalışmalarını yürekten desteklediğinin öğrenilmiş olmasıdır. Diğer yandan, bu çalışmalar neticesinde Türkler uluslararası çapta entelektüel planda ırklarını yüceltmek için gerekli alt yapıya sahip olacaklardır.⁶⁴ Sherill'in değerlendirmelerinde yer alan önemli bir ayrıntı da Gazi'nin bu tarih geleneğini oluşturmada gösterdiği samimiyet ile ilgiliydi. Buna göre; Gazi'nin modern Türkiye'nin kurucusu olduğu için göz ardı edilemeyecek bir teori olarak kabul edilmelidir.⁶⁵ I. Türk Tarih Kongresi'ne damga vuran "kuraklık" tezine Zeki Velidi Bey'in (Togan) yaptığı itirazın sonrasında yaşananları Sherill şu sözlerle aktarmaktadır:

"Türk Tarih Tetkik Heyeti'nin Türk Tarih tezini dayandırdığı kuraklık meselesi ikna edici görünmektedir. Ancak Zeki Velidi Bey kuraklık meselesine yönelik şüphelerini ifade ettikten sonra İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden istifa etmiştir. Türkiye'de anayasa her ne kadar ifade özgürlüğünü garanti altına almış olsa ve Kemalist rejim tarafından çiğnenmemiş olmasa

63 Embassy of the United States of America, İstanbul, July 13, 1932, The Historical Congress, 867.41/10.

64 Embassy of the United States of America, İstanbul, July 13, 1932, The Historical Congress, 867.41/10.

65 Embassy of the United States of America, İstanbul, July 13, 1932, The Historical Congress, 867.41/10.

da Zeki Velidi Bey'in istifası görüşlerinin ortadan kaldırılması ile alakalıdır. Ki kendisi konforlu pozisyonundan ödün vererek bu çıkışta bulunmuş ve kendisini tehlikeye atmıştır. Zeki Bey'in asılsız olduğu iddia edilen görüşlerinin Türk Tarih Tetkik Heyeti'nin bulgularının doğruluğunu şüpheli hale sokmasına neden olduğu gerekçesiyle bu önlemin alındığı söylenmiş ve henüz İstanbul Üniversitesi'nin bu istifayı kabul etmediği belirtilmiştir. Denildiğine göre bu derece radikal bir çıkışın istifa ile sonuçlanması Türk Tarih Tetkik Heyeti'nin yüzüne bir tokat vurulması anlamına gelecektir. Böyle bir kişinin sicili gidebileceği yer kadar gitmeli ve neredeyse kesinleşmiştir ki kendisi bir komünisttir ve muhtemelen Menemen Hadisesi ile de bir bağlantısı vardır.”⁶⁶

Tek Parti döneminin siyaset havasının liberal anlayıştan uzak ikliminde yaşanan bu hadise ABD diplomatlarının dikkatini çekmiş olmasına rağmen ve dünya güzellik yarışmasında Türkiye'yi temsil eden Keriman Halis'in başarısının Türk basınında geniş yer bulmasına karşın, Zeki Velidi Bey olayı neredeyse hiç yankı uyandırmamıştır. *Bununla beraber, Milliyet gazetesinde Aydın Mebusu Reşid Galip Bey'in Zeki Velidi Bey'in ezber bozan görüşlerine karşı uzun bir cevap yazısı yayınlanmıştır. Reşid Galip yalnızca birçok önemli uzmanın görüşlerine atıf yaparak Zeki Velidi'nin görüşlerini çürütmemiş, aynı zamanda Maarif Vekâleti de Zeki Velidi Bey'in istifasını kabul etmiştir.*⁶⁷

Türk Tarih Kongresi'nden sonra dil ve tarih çalışmalarının popüler düzeyde bir yaygınlık kesbettiği görülmektedir. Akşam gazetesinde Dr. Saim, konuyla alakalı bir yazı kaleme almış ve Antik Keltlerin (Celt) Türk soyundan geldiklerini ileri sürmüştü, çünkü kelt dilinde krem anlamına gelen “suth” sözcüğünün Türkçede “süt” ile benzeştiğini ileri sürmüştür. Tarih Kongresi'nin yalnızca akademide değil, aynı zamanda da popüler alanda yankı bulduğunu göstermektedir.⁶⁸ Diğer yandan, Anadolu'daki Türk varlığının tarihsel temellerinin kanıtlanması adına da Karagöz'ün mezarı için hummalı bir arama çalışması başlatılmıştır. ABD'li diplomatlara göre bu çalışmanın amacı Türk ırkının kanıtlanması ve Türk folkloründe önemli bir yeri olan Karagöz'ün ortak Türklük geçmişi ve insan ırkının köklerinin buna dayandırılacak olmasıdır.⁶⁹

66 From İstanbul (Allen), July 27, 1932, History Congress: Resignation of Zeki Velidi Bey, 867.41/12.

67 From İstanbul (Allen), August 9, 1932, Work of the Ankara History Congress, 867.41/13. Konuyla ilgili ayrıntılı bir anlatım için bk. Mustafa Oral, *İktidar Odaklı Aydınlar*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2017, s. 59-69.

68 From İstanbul (Allen), August 9, 1932, Work of the Ankara History Congress, 867.41/13.

69 From İstanbul (Allen), October 4, 1932, Turkish Historical Research Society, 867.41/14.

29 Eylül 1937 tarihinde II. Türk tarih Kongresi'nin Dolmabahçe'de toplanacak olması ABD elçilik yetkililerini gelişmelerle ilgili bilgi edinme konusunda harekete geçirmiştir. Türk Tarih Tetkik Kurumuna üye bir Alman arkeolog tarafından ziyaretçilere açık bir serginin tertip edilmesi o günlerin en çok üzerinde durulan konusuydu. Hem Kongre ve hem de sergi, Hasan Cemil Bey'in (Çambel) direktörlüğü altında düzenlenecektir. (Çambel, Türk Tarih Kurumu kurucu üyelerindedir ve o sırada Kurum başkanıdır.) Çambel, açıklamasında her ne kadar bütün başvurular sonuçlanmadıysa da kongrenin arkeolojik ve tarihi çevrelerde ilgi uyandırmasından memnuniyet duymuştur. Alanında iyi tanınmış uzmanlardan Dr. Thomas Whittemore (USA), Dr. Dorpfeld ve Andrea (Almanya), Fransa, İngiltere ve Avusturya'dan önemli isimler kongreye katılmaya niyetlidir.⁷⁰ ABD elçilik yetkililerinin kongreye ilişkin değerlendirmelerinde öne çıkan husus 1930'lu yılların başlarında oldukça fazla ses getirmiş olan Güneş-Dil Teorisi ile ilgiliydi:

“Kongreyle alakalı Elçiliğimize gelen bilgiler arasında en ilgi çekici olan ise Bu kongrede Güneş Dil Teorisi'nin Türk delegeler tarafından gündeme getirilmeyeceği yönündedir. Büyükelçiliğimize Tarih Kurumunun bir üyesi tarafından verilen bilgiye göre; Atatürk'ün son aldığı karara göre Güneş Dil Teorisi artık ölü bir nazariyedir ve bir daha ortaya atılmayacaktır. Görünüşe göre; Bu teori ciddi bir tartışmayı aydınlatmada oldukça yetersizdi ve Türkiye'nin dünya ölçeğinde entelektüel mecralarda ciddiye alınması açısından da uygun bir argüman değildi. Bu nedenle Türk Tarih Kurumu bu karara çok sevindiğini belirterek kararı desteklemiştir. Çünkü böyle farazi teorilerin savunulacağı bir kongreye sponsor olunamayacağından bu tür nazariyeler zorlama olarak kabul edilmiştir.”⁷¹

Görüldüğü gibi, II. Türk Tarih Kongresi ilkinde göre farklı bir karakter taşıyordu. Aradan geçen beş yılda köprüünün altından çok sular akmıştı. Türk entelijansiyası tarih ve arkeoloji biliminin zaman içinde sağladığı birikime göre kültürel konulardaki argümanlarını gerektiğinde revize etme yoluna gitmiştir. ABD'li diplomatların gözlemlerine devam edilecek olursa Birçok yabancı araştırmacının katıldığı bu kongreye Rusya'dan hiç katılım olmaması dikkat çekmemiştir. İtalyan delegasyonu da az sayıda kişiden oluşuyordu ve önemsizdi. ABD'yi temsil eden

70 Second Congress of Turkish History: Abondenment of “Sun-Theory”, İstanbul, July 29, 1937, 867.41/25.

71 Second Congress of Turkish History: Abondenment of “Sun-Theory”, İstanbul, July 29, 1937, 867.41/25.

Thomas Whittmore'un Aya Sofya mozaikleri üzerine olan bildirisi ise çok dikkat çekmişti.⁷² Öte yandan, kongreye eşlik edecek olan ve 3-4 aylığına açık tutulacaktır. Sergilenen nesnelere grafik sunumu ve kültürün evrimini anlatan bu sergi Anadolu'yu medeniyetlerin beşiği olarak resmetmiş ve bu yönüyle delegelerin ilgisini çekmiştir. Bu sergi Yakın Doğu'daki medeniyetlerin gelişimini karşılaştırmaya imkân vermiştir. Sergideki materyallerin tamamının Türkiye'deki kaynaklardan temin edilmesine rağmen Berlin, Paris, Viyana ve Londra, Boston müzelerinden gerekli materyallerin temin edilebilmesi için iş birliğine gidilmemiş olması bu sergiyi bir yanıyla eksik kılmaktadır.⁷³

Önemle altı çizilmelidir ki kongrede genel bir kanaatin oluşması ya da serdedilen görüşlerin empoze edilmesi noktasında hiçbir çaba sarf edilmemiştir. Kaldı ki I. Türk Tarih Kongresi'nde Güneş Dil Teorisi'nin benimsetilmesi için başvuru katı yöntem Atatürk'ün görüşlerinin yer yer reddedilmesinden yararlanmıştı ve şimdi ise daha az zorlayıcı olan teorilerin inşasına zaman harcanmıştır. Kongreye katılan yabancı uzmanların tepkisi genel olarak tatmin edici yöndeydi. Kaldı ki Türkiye'ye geldiklerinde Kongre'nin gidişatıyla alakalı oldukça şüpheli olmalarına rağmen şikâyet ettikleri tek bir konu; konaklatıldıkları yerin İstanbul'un gürültülü ve rahatsız bir bölgesi olması ve kongrenin teknik organizasyonunun yetersiz olmasıydı. Muhtemelen Kongrenin en dikkat çeken yönü Atatürk'ün kongreye tutkuyla ifade edilebilecek ilgisiydi. Dahası kabinenin bütün üyeleriyle birlikte, resmi çevrelerden olabildiğince geniş bir katılım sağlamaya çalışmıştır. Bizzat Gazi'nin kendisi de bütün oturumları takip etmeye çalışmıştır. Gazi, oturumda yapılan sunumları sadece reddetmek, onaylamak ya da müdahale ederek değiştirmeye çalışmamış, aynı zamanda, basılmadan önce bütün bildirimleri okuyarak yayımlanmasına onay vermiştir.⁷⁴

Sonuç

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan kültür devriminin önemli bir yönü olan tarih çalışmaları günümüze kadar uzanan sonu gelmez tartışmaların önemli bir nesnesi olmuştur. Genellikle "romantik tarihçilik" kalıbına sığdırılarak tartışılan Kemalist tarih tezlerinin tarih dışı (ahistorik) görüşlerle eleştiri süzgecinden geçirilmeye

72 Second Congress of Turkish History: Abondenment of "Sun-Theory", İstanbul, July 29, 1937, 867.41/25.

73 Second Congress of Turkish History: Abondenment of "Sun-Theory", İstanbul, July 29, 1937, 867.41/25.

74 Second Congress of Turkish History: Abondenment of "Sun-Theory", İstanbul, July 29, 1937, 867.41/25.

çalışılması konunun ve dönemin hakkıyla anlaşılabilmesinin önündeki en önemli sınırlılığı teşkil ettiği söylenebilir. Türk Tarih Tezi'nin retrospektif bir bakışla tarihin çöp kutusuna atıldığı bu toptancı anlayışın ıskaladığı bir diğer husus da Eric Hobsbawm'ın *Aşırıliklar Çağı* tanımlamasıyla incelediği dönemin küresel ölçekteki hususiyetlerinin taşıdığı öznel karakterdir. 20. yüzyılın ulus-inşa asrı olarak tavsif edilebileceği bir tarihsel birikim göz önünde bulundurulduğunda, genç Cumhuriyet'in kurucu seçkinlerinin de etraflarındaki dünyanın bir ürünü oldukları sonucuna varılabilir. Taşıdığı bütün aşırıliklara rağmen Türk Tarih Tezi'nin Amerikalı diplomatlar tarafından ciddiyetle takip edilmesi konunun bu yönünü işaret etmektedir.

İmparatorluklar sonrası siyasal düzlemde ulus-inşa sürecine giren ulus-devletlerin milli kimlik ve tarih bilinci oluşturma gayretlerinde başvurdukları tarih, arkeoloji ve antropoloji gibi disiplinlerin Türkiye'de 1930'lu yıllarda kök salmaya başlaması konunun daha iyi anlaşılabilmesi açısından yararlı bir tartışma imkânı açmaktadır. Ankara'da Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasının hemen ardından arkeoloji ve etnografya alanında önemli çalışmaların yürütülmesi Türk Tarih Tezine bilimsel dayanaklar arandığı yıllara tekabül etmektedir. Atatürk döneminde yabancı arkeologların Anadolu'da serbest bir şekilde kazı çalışmalarında bulunmalarının da benzer bir iradenin eseri olduğu söylenebilir. Bu yıllarda Eugene Pittard, Dr. Osten ve diğer yabancı uzmanların Türkiye'deki bilimsel birikime yapabilecekleri katkılara Cumhuriyet'in kurucu seçkinleri olabildiğince ehemmiyet göstermişlerdir. ABD'li elçilik görevlilerinin de üzerinde sıklıkla durdukları ve raporlara da yansıyan temel görüş, Mustafa Kemal'in Türk milletine gurur duyacakları bir geçmiş vererek Türk toplumunu aşağılık kompleksinden kurtarmak şeklindeydi. Erken Cumhuriyet'in kültürel faaliyetlerini veciz bir şekilde özetleyen bu değerlendirme, ifrata kaçan birçok yönüne rağmen Türk Tarih Tezi'nin meramını da ortaya koyma potansiyeli taşımaktadır.

Erken Cumhuriyet dönemi devlet erkânının bürokratik işlerin yanı sıra tarih ve kültür alanında harcadığı geniş mesai ve enerjinin derinlikli tahlilleri gerektirdiği iddiasında olan bu çalışmada zamanın ruhunun Türkiye'de simetrik izdüşümlerinin şartıcı bir momentumla ortaya çıktığı görülmüştür. Dönemin küresel tarihçilik anlayışı doğrultusunda hareket eden Atatürk dönemi Türkiye'sinin aydın ve entelektüelleri Batılı bilim insanlarının çalışmalarının sonuçlarını çok yakından takip etmişler aynı zamanda her koşulda da bu bilim insanları ile ortak mesai fırsatlarını yakalamak için çaba harcamaktan da geri durmamışlardır. Dr. Osten'a Türkiye'de gösterilmiş olan üst düzey teveccüh, dönemin devlet erkânının sosyal bilimlere

olan merakını ortaya koymasının yanı sıra, Türk Tarih Tezi'ne mesnet oluşturacak bilimsel kanıtlara duyulan ihtiyacın yol açtığı acilci ve alarmist ruh halinin de bir göstergesiydi. Diğer yandan, ABD elçilik yetkililerinin Türk Tarih Kongresi ve kazı çalışmaları başta olmak üzere Türkiye'deki tarih çalışmalarını yakından takip etmeleri ve hazırladıkları raporlarla gelişmeleri ciddiyle incelemeleri Atatürk döneminde büyük bir ehemmiyet atfedilen tarih çalışmalarının çıkış noktasının tek başına romantizm ya da Gazi'nin kişisel merakına dayanmaktan ziyade geniş kapsamlı bir kültür politikasından kaynaklandığını göstermektedir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

National Archives (USA), Records of the U.S. Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey, 1930-1944, From Turkey (Patterson), June 5, 1930, 867.41/1.

From Turkey (Patterson), June 5, 1930, 867.41/1.

From Turkey (Patterson), June 19, 1930, Recent Meetings Between Mustapha Kemal and Dr. H.H. von der Osten, 867.41/2.

Embassy of the United States of America (Joseph C. Grew), Istanbul, October 17, 1930, Latest Report of the University of Chicago's Anatolian Expedition on its activities in Turkey, 867.927/52.

Embassy of the United States of America (Joseph C. Grew), Istanbul, October 17, 1930, Latest Report of the University of Chicago's Anatolian Expedition on its activities in Turkey, 867.927/52.

Embassy of the United States of America, İstanbul, March 9, 1932, Political and Intellectual Movements in Turkey, 867.41/6.

Embassy of the United State of America, İstanbul, July 22, 1932, University of Cincinnati Excavations at Troy, 867.927/72.

Embassy of the United State of America, İstanbul, August 10, 1937, Visits to the Archaeological Site at Troy, 867.927/91.

Discovery of an Old Underground City Near Denizli, 867.9111/369, July 2, 1932.

Embassy of the United States of America, İstanbul, March 9, 1932, 867.41/6.

Embassy of the United States of America, Division Near Eastern Office, İstanbul, July 29, 1932- 867.41/9.

Embassy of the United States of America, İstanbul, July 13, 1932, The Historical Congress, 867.41/10.

From İstanbul (Allen), July 27, 1932, History Congress: Resignation of Zeki Velidi Bey, 867.41/12.

From İstanbul (Allen), August 9, 1932, Work of the Ankara History Congress, 867.41/13.

From İstanbul (Allen), October 4, 1932, Turkish Historical Research Society, 867.41/14.

Second Congress of Turkish History: Abondenment of “Sun-Theory”, İstanbul, July 29, 1937, 867.41/25.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akman, Şefik Taylan, “Türk Tarih Tezi Bağlamında Erken Cumhuriyet Dönemi Resmî Tarih Yazımının ideolojik ve Politik Karakteri”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, C 1, S. 1, 2011, s. 80-109.

Aksakal, Hasan, *Türk Politik Kültüründe Romantizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

Aktürk, Ahmet Serdar, “Arabs in Kemalist Turkish Historiography”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 5, 2010, s. 633-653.

Akurgal, Ekrem, *Türkiye'nin Kültür Sorunları*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998.

Arı, Başar, “Religion and Nation-Building in the Turkish Republic: Comparison of High School History Textbooks of 1931-41 and of 1942-50”, *Turkish Studies*, Vol. 14, No. 2, 2013, s. 372-393.

Atalay, Onur, *Türk'e Tapmak, Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.

Bayar, Yeşim, *Formation of the Turkish Nation State, 1920-1938*, Palgrave&Macmillan, New York 2014.

Copeaux, Etienne, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine: Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993)*, çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

Çağaptay, Soner, “Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930's”, *Nationalism and Ethnic Politics*, Vol. 8, No. 2, 2002, s. 67-82.

Çınar, Alev, *Modernity, Islam and Secularism in Turkey. Bodies, Places and Time*, University of Minnesota Press, Minneapolis&London 2005.

Dunkfort, Nicholas, “Multy-Purpose Empire: Ottoman History in Republican Turkey”, *Middle Eastern Studies*, Vol. 50, No. 4, 2014, s. 655-678.

Ersanlı Büşra, *İktidar ve Tarih, Türkiye'de “Resmî Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

Eyice, Semavi, “Türk Tarihinin Ana Hatları”, *Bellekten*, C XXXII, S. 128, Ekim 1968, s. 509-526.

Foss, Clive, "Kemal Ataturk: Giving a New Nation a New History, *Middle Eastern Studies*, Vol. 50, No.5, 2014, s. 826-847.

Gürpınar, Doğan, *Ottoman-Turkish Visions of the Nation, 1860-1950*, Palgrave Macmillan, New York 2013.

Hagent, Veronika, "A Past, So Distant, and Yet So Very Near", *European Journal of Turkish Studies*, Vol. 24, November 2017, s. 123-148.

Hanioglu, M. Şükrü, *Ataturk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, Princeton&Oxford 2011.

Oral, Mustafa, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2014.

Osten, Hans Henning Von Der, *Discoveries in Anatolia 1930-31*, University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1933.

Osten, Hans Henning Von Der, *Explorations in Hittite Asia Minor*, University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1929.

Osten, Hans Henning Von Der, *The Alishar Hüyük: Seasons of 1930-32*, University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1937.

Osten, Hans Henning Von Der, *Ancient Oriental Seals in the Collection of Mrs. Agnes Baldwin Brett*, University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1936.

Osten, Hans Henning Von Der, *Explorations in Central Anatolia, Season of 1926*; University of Chicago Press, Chicago, Illinois 1929.

Osten, Hans Henning Von Der, *Svenska Syrienexpeditionen, 1952-1953*, CWK Gleerup, Lund 1956; *Gâvur Klavuzu*, Kültür Bakanlığı ve Antikiteler ve Müzeler Direktörlüğü, Ankara 1937.

Öymen, F., "Atatürk, Türk Milletinin Kalbinde, Türk Milletinin Ruhunda Kendine Güvenme Kudretini Yarattı", *Belleten*, C 3, S. 10, 1939, s. 281-283.

Sivrioğlu, Ulaş Töre, "Arkeolojiden Antropolojiye Türk Tarih Tezi", *Türk Tarihçiliğinde Tezler/Teoriler*, ed. Ahmet Şimşek, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2020, s. 15-43.

Sönmez, Erdem, "A Past to be Forgotten? Writing Ottoman History in Early Republican Turkey", *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 48, No. 4, 2021, s. 753-769.

Şimşek, Ahmet, “Giriş”, *Türkiye’de Akademik Tarihçilik*, ed. Ahmet Şimşek-Alaattin Aköz, Kronik Kitap, İstanbul 2017.

Şimşek, Ahmet, “Türk Tarih Tezi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türkiye Günlüğü*, S. 111, 2012, s. 86.

Toprak, Zafer, “Erken Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik”, *Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si- La Turquie Kemâliste*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 176-181.

Toprak, Zafer, “Türkiye’de Akademik Tarihçiliğin Genel Durumu: Bir Bilanço Denemesi”, *Türkiye’de Akademik Tarihçilik*, ed. Ahmet Şimşek, Kronik Kitap, İstanbul 2017, s.25-38.

Toprak, Zafer, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Kitap, İstanbul 2012.

Yıldız, Ahmet, “*Ne Mutlu Türküm Diyene*” *Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim Yayınevi, İstanbul 2001.

Oral, Mustafa, *İktidar Odaklı Aydınlar*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2017.